

Británie dnes řídí osudy nejen Britů, ale na 350 milionů dalších lidí, kteří si dosud nejsou schopni sami vládnout, a pokud je neochrání silná ruka, stávají se bezbrannými oběťmi plení a nespravedlnosti. Dává jim vládu, která má zajistit své chyby, ale troufám si tvrdit, že žádný vítězný stát závislému národu nikdy takovou vládu neposkytl.

Profesor George M. Wrong, 1909

... Kolonialismus vede k rasismu, rasové diskriminaci, xenofobii a s nimi související netoleranci, a ... Afričané a lidé afrického původu, lidé asijského původu i domorodé národy se stali oběťmi kolonialismu a jsou i nadále oběťmi jeho důsledků...

Durbanská deklarace přijatá na celosvětové konferenci proti rasismu, rasové diskriminaci, xenofobii a s nimi související netoleranci, 2001

Kdysi existovalo impérium, které vládlo asi čtvrtině světové populace, zabíralo zhruba stejně velký díl souše a ovládalo téměř všechny oceány. Britské impérium bylo největší říší všech dob. Jak došlo k tomu, že deštivé souostroví u severovýchodního pobřeží Evropy ovládlo svět, patří k zásadním otázkám nejenom britské, ale i světové historie. Není to však jediná otázka, na niž se tato kniha snaží najít odpověď. Druhý – a možná ještě náročnější – problém, který se pokouší vyřešit, lze formulovat prostě: bylo Britské impérium dobré, či špatné?

Lidé dnes většinou zastávají názor, že celkem vzato bylo Britské impérium špatné. Hlavním důvodem poklesu vážnosti impéria byla pravděpodobně skutečnost, že se zapojilo do atlantického obchodu s otroky a do otroctví vůbec. Nejde jen o otázku historického soudu; řešíme zde také problém politický a potenciálně i právní. V srpnu 1999 se v Akkré sešla Africká reparační a repatriační komise pravdy a vyslovila požadavek na reparace od „všech národů západní Evropy a obou částí Ameriky, stejně jako organizací, které se podílely na obchodu s otroky a na kolonialismu a profitovaly z nich“. Suma stanovená jako přiměřená kompenzace (vycházelo se z odhadu „počtu lidských životů, o něž Afrika přišla během doby, kdy se obchodovalo s otroky, jakož i z hodnoty zlata, diamantů a jiných nerostů odvezených z afrického kontinentu během koloniálního panství“) činila 777 bilionů dolarů. Předpokládáme-li, že z přibližně deseti milionů Afričanů, kteří se jako otroci dostali přes Atlantik před rokem 1850, jich bylo přes tři miliony přepraveno na britských lodích, pak podíl Británie na reparacích by se mohl pohybovat kolem 150 bilionů liber.

Mohlo by se zdát, že takovýto požadavek pochází z říše fantazie, avšak této myšlence se dostalo částečné podpory na celosvětové konferenci OSN proti rasismu, rasové diskriminaci, xenofobii a s nimi související netoleranci, která se konala v Durbanu v létě roku 2001. Závěrečná zpráva konference „uznala“, že otroctví a obchod s otroky jsou „zločinem proti lidskosti“, jehož „oběťmi“ se stali „lidé afrického původu, Asijci a lidé asijských i domorodých národů“. Další prohlášení konference, které „kolonialismus“ spojilo s „otroctvím, obchodem s otroky, ... apartheidem

... a genocidou“, vyzvalo členské země OSN, aby „měly v úctě památku obětí minulých tragédií“. Konference vzala na vědomí, že „některé státy se již omluvily za závažné a těžké zločiny, jichž se dopustily, a tam, kde to bylo možné, zaplatily i náležité reparace“; současně též „vyzvala všechny státy, které dosud nijak nepřispěly k obnovení lidské důstojnosti obětí, aby tak vhodnými způsoby učinily“.

Tyto a podobné výzvy neunikly v Británii pozornosti. V květnu roku 2002 doporučil ředitel londýnského intelektuálního centra Demos, které lze považovat za předvoj New Labour, aby královna podnikla „cestu po světě, na níž by se omluvila za minulé hříchy impéria, a učinila tak první krok k většímu uznání a věrohodnosti Commonwealthu“. Zpravodajská agentura, která tento pozoruhodný návrh přinesla, přidala tuto prospěšnou poznámku: „Kritikové Britského impéria, které na svém vrcholu v roce 1918 zahrnovalo čtvrtinu světové populace a území, tvrdí, že jeho obrovské bohatství vzniklo na základě útlačení a vykořisťování.“

V době, kdy jsem psal tuto knihu, se na jedné webové stránce BBC (zjevně určené školákům) objevilo podobně kritické shrnutí imperiálních dějin:

Impérium dosáhlo velikosti tím, že zabilo velké množství lidí, kteří neměli tak ostré zbraň, a ukradlo jim jejich země, i když se metody později změnily: armáda dala přednost zabíjení lidí kulomety ... [Impérium] se rozpadlo, protože proti němu vystoupili lidé jako hrdinský revolucionář Mahátma Gándhí, který citlivě vnímal potřeby svého lidu.

Lze říci, že i otázky, které nedávno v televizním pořadu BBC vnesl významný historik, vyjadřují současné obecné povědomí. „Jak je možné,“ ptal se, „že národ, který sám sebe považoval za svobodný, si nakonec podmanil tak velkou část světa? ... Jak se mohlo impérium svobodných lidí stát impériem otroků?“ Jak je možné, že navzdory „dobrým úmyslům“ obětovali Britové „obecnou lidskost“ „fetiš trhu“?

■ Kdo měl prospěch

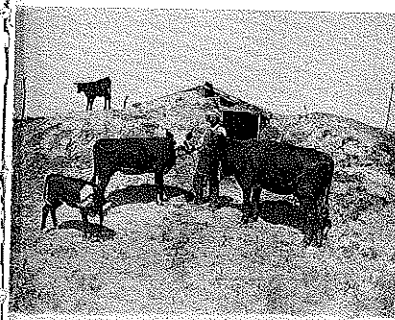
Díky Britskému impériu mám příbuzné rozsety po celém světě – v Albertě, Ontariu, ve Filadelfii i v australském Perthu. Protože existovalo impérium, mohl můj dědeček z otcovy strany prodávat jako dvacetiletý mladík železné zboží a kořalku ekvádorským* indiánům. Jako kluk jsem obdivoval dvě velké olejomalby s andskou krajinou, které visely na zdi v pokoji mé babičky; měl jsem rád i dvě indiánské loutky se zachmuřenými obličejí, shrbené pod nákladem dříví na otop, které se vůbec nehodily k porcelánovým soškám ve skleníku. Díky impériu strávil můj druhý dědeček, Tom Hamilton, přes tři roky jako důstojník RAF ve válce s Japonci v Indii a Barmě. Jeho dopisy, které babička s láskou opatrovala, jsou nádherně všímavým a výmluvným líčením britského ráždě v době války a dýchá z nich onen skeptický liberalismus, který tvořil podstatu jeho filozofie. Do-

* Ekvádor samozřejmě nebyl kolonií, ale součástí „neformálního“ ekonomického impéria Británie v Latinské Americe.

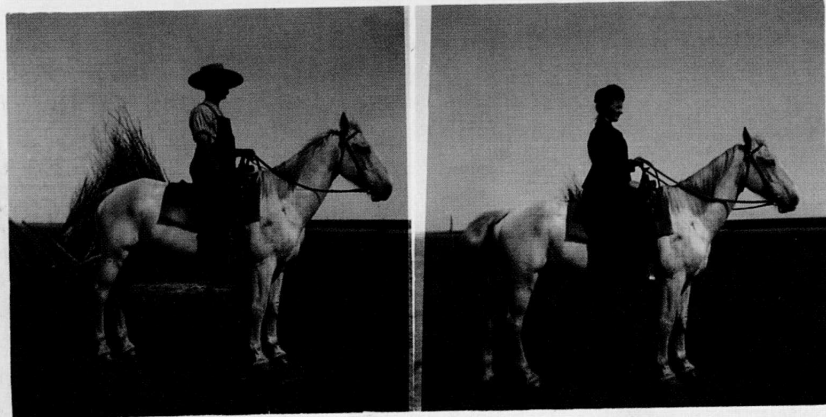
Ze Skotska do Saskatchewanu: Agnes Brownová, rozená Fergusonová, s rodinou v Glenrocku, cca 1911–1912.

dnes se mi vybavuje potěšení, s jakým jsem si prohlížel fotografie, které pořídil za své služby v Indii, i jak mě zajímalo jeho vyprávění o luňáčích, kteří se střemhlav vrhali na kořist, či o únavných vedrech, která tam zažil. Díky impériu získal můj strýc Ian Ferguson po dokončení studia architektury své první místo u kalkatské firmy MacIntosh Burn, což byla pobočka manažerské agentury Gillanders. Ian začal svoji dráhu u královského námořnictva; zbytek života strávil v cizině, nejprve v Africe a potom ve státech Perského zálivu. Připadal mi jako ztělesnění dobrodružného světoběžníka; hodně pil, byl opálený a naprosto cynický – jediný dospělý, který se mnou od nejútlejších let vždy mluvil jako s dospělým: sakrování, černý humor a tak.

Jeho bratra, mého otce, také kdysi přepadla touha cestovat. V roce 1966, kdy dokončil studium lékařství v Glasgowě, odolal radám přátel a příbuzných a odjel se ženou a dvěma malými dětmi do Keni, kde v Nairobi dva roky učil a praktikoval medicínu. Díky Britskému impériu tak jsou mé nejranější vzpomínky z dětství spojeny s koloniální Afrikou, neboť ačkoliv Keňa byla již tři roky samostatná a místní rozhlas neustále hrál znělku prezidenta Jomo Kenyatty „Harambe, Harambe“ („Všichni za jeden provaz“), nic se od dob *Velkého podvodu** nezměnilo. Bydleli jsme v bungalovu, měli svou služebnou, žvatlali jsme svahilsky – a žili s pocitem naprostého bezpečí. Byla to kouzelná doba, během níž se mi nesmazatelně vryl do duše pohled na lovičho geparda, zpěv kikujských žen, vůně prv-

* Velký podvod (White Mischief) – britsko-keňský film z r. 1987 pojednávající o vraždě Joslyna Haya, v Keni v r. 1941. (Pozn. překl.)

wishing you a good New Year

ních dešťů a chuť zralého manga. Myslím, že moje matka nebyla nikdy v životě šťastnější. Nakonec jsme se sice vrátili pod šedou oblohu Glasgowa a do zimních čvachtanic, ale z Keni jsme si přivezli spoustu předmětů, jimiž jsme náš dům zaplnili. Na pohovce byla rozprostřena antilopí kůže, na zdi visel portrét masajského válečníka a se sestrou jsme rádi sedávali na hrubě vyřezávané, leč nádherně pomalované stoličce. Každý z nás měl svůj bubínek ze zebří kůže, křiklavě zbarvený košík z Mombasy, metlu z žíní pakoně na odhánění much i kikujskou panenku. Vůbec jsme si neuvědomovali, že vyrůstáme v malém postkoloniálním muzeu. Stále ještě mám dřevěné sošky hrocha, prasete bradavičnatého, slona a lva, které kdysi patřily k mým nejvzácnějším pokladům.

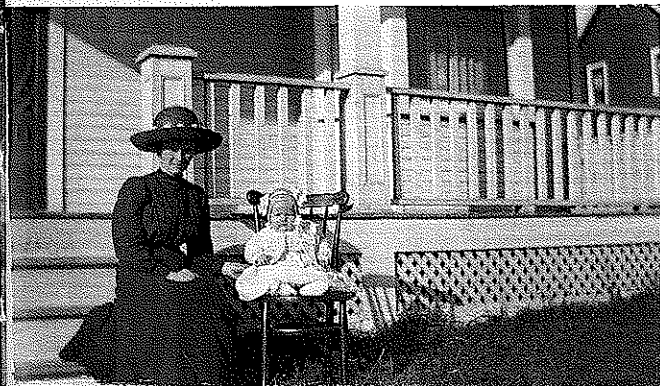
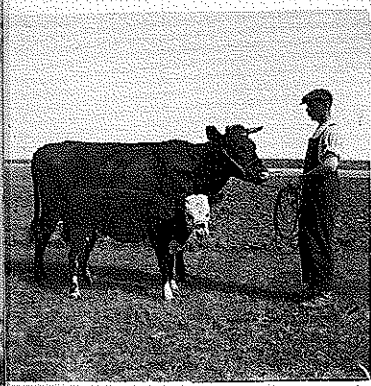
Přesto jsme přijeli domů a zůstali napořád. Do Skotska se naopak nevrátila moje prateta Agnes Fergusonová (Aggie pro všechny, kdo ji znali). Narodila se v roce 1888 jako dcera mého pradědečka Jamese Fergusonova, který byl zahradníkem, a jeho první ženy Mary. Aggie byla živým důkazem, jak imperiální sen dokázal člověka změnit. V roce 1911 ji nadchly fotografie kanadských préríí a se svým manželem Ernestem Brownem se rozhodli následovat příkladu jeho bratra: opustili domov, rodinu a přátele v oblasti Fife a vypravili se na západ. Lákala je nabídka získat 160 akrů panenské půdy v Saskatchewanu. Půda se tam přidělovala osadníkům zcela zdarma pod podmínkou, že na ní postaví dům a budou ji obdělávat. V rodině se tradovalo, že Aggie a Ernest měli původně plout na Titaniku; když se loď potopila, na palubě byla čirou náhodou pouze jejich zavazadla. Samozřejmě měli veliké štěstí; na druhé straně však museli nový život začínat úplně od nuly. A pokud Aggie a Ernest doufali, že konečně unikli hroznému skotskému zimě, rychle přišli o veškeré iluze. V Glenrocku na ně čekala divočina, kde neustále fičel ostrý vítr a rtuť teploměru pravidelně klesala mnohem níž než v mrholivém Fifu. Jak Ernest napsal své švagro-

vé Nellie, bylo tam „příšerně chladno“. První přístřešek, který si postavili, byl tak primitivní, že mu říkali kurník. Nejbližší město, Losí Čelist, bylo vzdálené devadesát pět mil. V sousedství žili indiáni, ale našťásti se chovali přátelsky.

A přece černobílé fotografie, které poslali o Vánocích příbuzným a které je ukazují, jak stojí před „domkem na prérii“, svědčí o úspěchu a splněném snu; o tvrdě vydřeném štěstí. Aggie se stala matkou tří zdravých dětí a z tváře jí zmizel onen ztrhaný výraz, s nímž odjížděla jako vystěhovalecká nevěsta. Ernest se při práci v prérii opálil, zmohutněl v ramenu a oholil si knírek; z ušlápnutého chudinky se tak stal pohledný, silný muž. Místo původního kurníku vyrostla farmářská usedlost se zdmi pobitými prkny. Postupně se zbavili i pocitu odloučenosti, neboť v okolí se usazovalo stále více Skotů. Byli rádi, když mohli slavit silvestr tak daleko od domova s krajany, protože „tady nikdo neumí oslavit Nový rok tak jako my Skotové“. Dnes žije deset jejich pravnoučat po celé Kanadě, v zemi, kde roční příjem na hlavu je nejen o deset procent vyšší než v Británii, ale kterou v tomto ohledu předčí jedině Spojené státy. To vše díky Britskému impériu.

Říkám-li tedy, že jsem vyrostl ve stínu impéria, nechci tím vyvolávat temnou představu. Pro Skoty znamenalo impérium jasný sluneční svit. V sedmdesátých letech 20. století toho sice z impéria na mapách příliš nezbylo, ale moje rodina byla natolik prostoupěna imperiálním étosem, že jeho důležitost se pro nás stala nezpochybnitelnou. S odkazem impéria jsme se setkávali na každém kroku, takže jsme je považovali za samozřejmou součást lidské existence. Prázdniny v Kanadě tento dojem nikterak nezměnily. Nenarušilo jej ani systematické očerňování katolického Irska, což v oněch časech neodmyslitelně patřilo k životu na jižním břehu řeky Clyde. Vyrostl jsem v samolibém přesvědčení, že Glasgow je „druhé hlavní město“ (impéria); zcela nekriticky jsem četl romány H. Ridera Haggarda a Johna Buchana; vychutnával jsem si všechny bytostně imperiální sportovní zápasy – nejvíc pak zájezdy ragbyového mužstva British Lions do Austrálie a na Nový Zéland, ale také do Jižní Afriky, než je bohužel

zrušili.* Doma jsme pojídali „imperiální sušenky“, ve škole jsme trénovali „imperiální střelbu“.

■ *Kdo tratil*

Připouštím, že když jsem povyrostl, nabyla představa světa ovládaného chlapíky v červených uniformách, tropických přilbách a s nehybnou tváří poněkud komické podoby, vhodné snad jen jako materiál pro filmy typu *Vzhůru Chajbarským průsmykem*, *Není to tak horké, mami* či *Monty Pythonův Létaující cirkus*. Typickou ukázkou tohoto žánru by mohl být Monty Pythonův film *Smysl života*, v němž krví zbrocený anglický voják, smrtelně zraněný v boji se Zulu, vzrušeně křičí: „Zabil jsem je, zabil jsem patnáct těch sráčů, pane! Doma by mě za to oběsili! Tady mi dají zasranou medailli, pane!“

Když jsem se v roce 1982 dostal do Oxfordu, nebylo už impérium ani legrační. V univerzitním debatním klubu se probírala závažná témata jako „Máme se omluvit za kolonizaci?“ Byl jsem mladý a bláhový, a tak jsem unáhleně vystoupil proti, čímž jsem předčasně ukončil svoji dráhu studentského politika. Myslím, že právě tehdy jsem zjistil, že ne každý sdílí můj neochvějně pozitivní pohled na imperiální minulost Británie. Někteří z mých spolužáků se dokonce tvářili zděšeně, že jsem ochoten ji obhajovat. Jakmile jsem se tímto námětem začal zabývat hlouběji, uvědomil jsem si, že já i moje rodina jsme byli politováníhodným způsobem deformováni: náklady na Britské impérium totiž zásadně převyšovaly jeho užitek. Impérium se tedy zařadilo mezi temné stránky historie.

Není nutné probírat zde podrobněji argumenty proti imperialismu. Lze je shrnout do dvou skupin: jedna zdůrazňuje negativní důsledky pro kolonizované, druhá negativní důsledky pro kolonizátory. Do první skupiny patří nacionalisté a marxisté, od mughalského historika Ghuláma Husaina Chána, autora pojednání *Seir Mutaqherin* (1789), přes Lenina a tisíce dalších až po palestinského profesora Edwarda Saida, autora knihy *Orientalismus* (1978). Do druhého tábora patří liberálové, počínaje Adamem Smithem, kteří po zhruba stejně dlouhou dobu tvrdí, že Britské impérium je dokonce i z britského pohledu jen „vyhazováním peněz“.

Klíčovým argumentem nacionalistů a marxistů je samozřejmě tvrzení, že imperialismus znamenal ekonomické vykořisťování: u kořene každé stránky koloniální vlády (počítaje v to i zjevně upřímnou snahu Evropanů poznat domorodé kultury a porozumět jim) je snaha maximálně navýšit „nadhodnotu“, jež by mohla být vyždímána z podmaněných národů. Základní úvaha liberálů obsahuje větší protiklad. Imperialismus není v souladu s dlouhodobými zájmy hospodářství mateřské země právě proto, že pokřivil tržní síly (chtěl ovlivnit obchod ve prospěch metropole s použitím nejrůznějších taktik, od nasazení vojska až po zavedení preferenčních celních sazeb). Z tohoto hlediska byla důležitější volná ekonomická integrace se světovým hospodářstvím než vynucená integra-

* Zákaz cest sportovních týmů do Afriky se přitom docela dobře snášel s liberálními imperialistickými názory mého mládí. Bylo zřejmé, že pokud Afrikánci upírají černým Jihoafričanům občanská a politická práva, ukazují se pouze v pravém světle a potvrzují správnost dřívějších (bohužel neúspěšných) snah osvěcovaných Britů o odstranění jejich nadvlády. Nikdy mě bohužel nenapadlo, že apartheid by mohl mít něco společného s britskou vládou, natož pak že by sami Britové praktikovali vlastní, skrytý apartheid.

ce v rámci impéria. Investice do domácího průmyslu by proto byly pro Británii prospěšnější než investice ve vzdálených koloniích; navíc náklady na obranu impéria značně zatěžovaly daňové poplatníky, kteří by za jiných okolností mohli vynaložit své peníze k zakoupení moderního spotřebního zboží. Jeden historik v nových *Oxfordských dějinách Britského impéria* dokonce soudil, že kdyby se Británie zbavila impéria v polovině čtyřicátých let 19. století, získala by jako prémii „dekolonizační dividendu“ ve formě pětadvacetiprocentního snížení daní. Peníze, které by tím daňoví poplatníci ušetřili, mohly být vynaloženy na elektrinu, automobily a zboží dlouhodobé spotřeby, čímž by se podpořila modernizace domácího průmyslu.

Vědci jako J. A. Hobson či Leonard Hobhouse argumentovali téměř před sto lety velmi podobně; stávali se tím do jisté míry následovníky Richarda Cobdena a Johna Brighta ze čtyřicátých a padesátých let 19. století. Ve svém *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* (*An Inquiry into the Nature and Cause of the Wealth of Nations*, 1776, česky 1958) zapochyboval Ádam Smith, zda je rozumné „vytvářet národů zákazníků, kteří musí nakupovat od našich rozličných výrobců veškeré zboží, jež jim jsou schopni dodat“. Byl to však Cobden, kdo jako první prohlásil, že rozmach britského obchodu má jít ruku v ruce se zahraniční politikou totální neintervence. Obchod sám, dovozoval, představuje „lék na všechny neduhy“,

který jako blahodárný objev medicíny naočkuje všechny národy světa zdravým a spasným smyslem pro civilizaci. Každý balík zboží, jenž opouští naše břehy, obsahuje semínka inteligence a plodného myšlení určená příslušníkům méně pokročilých společností; stejně tak každý obchodník, který navštíví sídla našeho průmyslu, se vrací do své země jako misionář svobody, míru a dobré vlády – zatímco naše parníky vplouvající do všech přístavů Evropy a naše záračné železnice, o nichž se s obdivem mluví po celém světě, šíří povědomí o významu a důležitosti našich osvícených institucí.

Za klíčovou považoval Cobden skutečnost, že ani obchod, ani šíření britské „civilizace“ není nutné vynucovat prostřednictvím imperiálních struktur. Použitím síly se ničeho nedosáhne, má-li působit proti prospěšným zákonům celosvětového volného trhu:

Pokud se týče našeho obchodu, nelze jej v cizině mocí či násilím udržet nebo mu vážně uškodit. Zahraniční zákazníci, kteří nakupují na našich trzích, tak nečiní ze strachu před naší silou či pod vlivem britských diplomatů: vždyť nejsou zajatci našich flotil a armád, ani nejsou puzeni pocitů náklonnosti vůči nám. Zásada „v obchodě neexistuje přátelství“ platí totiž jak o národech, tak o jednotlivcích. Pouze a výhradně z vlastního zájmu vysílají evropské obchodníky (a stejně tak i zbytek světa) své lodě do našich přístavů, aby do nich naložili produkty naší práce. Tentýž podnět přitahoval všechny národy v různých historických dobách do Tyru, Benátek nebo Amsterdamu; a jestliže se během času a působením rozličných událostí vyskytne země (a je to velmi pravděpodobné), jejíž bavlněná a vlněná látky budou levnější než látky vyrobené v Anglii a jinde, pak právě

v onom místě – byť by bylo zastrčené v nejbližším koutku zeměkoule – se budou obchodníci shromažďovat; a žádná lidská síla, žádná flotila ani armáda nezabrání tomu, aby Manchester, Liverpool a Leeds následovaly osud svých kdysi hrdých předchůdců v Nizozemsku, Itálii anebo Fénicii...

Žádného impéria proto není zapotřebí; obchod se postará sám o sebe – i o všechno ostatní včetně světového míru. V květnu 1856 Cobden dokonce prohlásil, že to bude „šťastný den, až Anglii nebude patřit ani akr asijského světadílu“.

Společným jmenovatelem všech podobných argumentů však vždy byl a stále zůstává předpoklad, že k prospěchu z mezinárodní směny mohlo a stále může docházet bez nákladů na chod impéria. Vyjádřeno stručně a výstižně – může existovat globalizace bez dělových člunů?

■ Impérium a globalizace

Považuje se za zcela samozřejmé, že dnešní globalizace má mnoho společného s integrací světového hospodářství, jež proběhla v několika desetiletích před rokem 1914. Co však ono nadměrně užívané slovo přesně znamená? Jde o ekonomicky determinovaný jev, jak naznačoval Cobden, kdy volná směna komodit a výrobků „sjednocuje lidstvo svazky míru“? Anebo může volný obchod existovat jedině uvnitř politického rámce?

Levicoví odpůrci přirozeně považují globalizaci za nejnovější projev odporuivě houževnatého mezinárodního kapitalismu. Naproti tomu liberální ekonomové jsou dnes zajedno v tom, že vzrůstající ekonomická otevřenost vede k všeobecnému růstu životní úrovně, třebaže někteří vždy budou trazit, neboť dosud privilegované či chráněné společenské skupiny jsou vystavovány mezinárodní konkurenci. Ale ekonomové i ekonomičtí historikové se raději zaměřují na toky komodit, kapitálu a práce, a méně už hovoří o přelévání vědomostí, kultur a institucí. Podobně soustřeďují pozornost i na různé postupy, jimiž mohou vlády usnadnit globalizaci prostřednictvím různých druhů deregulace, a opomíjejí způsoby, kterými ji mohou aktivně podpořit, a tím i nastolit. Stále více si všichni uvědomují důležitost právních, finančních a správních institucí – jako jsou právní stát, hodnověrné měnové režimy, transparentní fiskální systémy a nezkorumpované úřednictvo – pro přeshraniční pohyby kapitálu. Co však způsobilo, že západoevropské formy těchto institucí se tak všeobecně rozšířily?

V několika vzácných případech – jako nejtýpější se v tomto ohledu jeví Japonsko – šlo o proces vědomého a dobrovolného napodobování. Častěji však byly evropské instituce nastoleny hrubou silou, mnohdy doslova pod namířenou hlavní. Teoreticky může globalizace proběhnout spontánně, jak předvídal Cobden, v rámci mezinárodního systému mnohostranné spolupráce. Stejně tak je ovšem možné, že globalizace by mohla být vynucena, pokud by dominantní světová mocnost upřednostňo-

vala ekonomický liberalismus. Jako příklad se ihned vybaví impérium – zejména pak impérium britské.

Dnes jsou hlavními překážkami optimálního rozdělení práce, kapitálu a zboží ve světě na jedné straně občanské války a zločinné zkorumpované vlády, které společně odsoudily obyvatele mnoha zemí v subsaharské Africe a v některých částech Asie k desítkám let živoření v bídě; na druhé straně je to pak nedostatek ochoty ze strany Spojených států a jejich spojenců nejenom teoreticky kázat, nýbrž i v praxi uplatňovat volný obchod, případně věnovat na programy ekonomické pomoci o trochu víc než jen minimální díl svých rozsáhlých zdrojů. Naproti tomu Britské impérium po velkou část svého trvání (třebaže nikoliv po celou dobu, jak ostatně uvidíme) působilo jako činitel, který zhruba v jedné čtvrtině světa nastoloval volné trhy, právní stát, ochranu investorů a poměrně nezkorumpovanou vládu. Navíc impérium značně podporovalo tyto instituce v zemích, které sice formálně stály mimo jeho sféru, nacházely se však pod jeho ekonomickým vlivem prostřednictvím „imperialismu volného obchodu“. *Prima facie* se tedy lze domnívat, že impérium přispělo k celosvětovému bohatství – jinak řečeno, šlo o dobrou věc.

Proti Britskému impériu je pochopitelně možné vznést řadu obvinění; v dalším výkladu se jim ostatně nemíníme vyhýbat. Nechci zde tvrdit spolu s Johnem Stuartem Millem, že britská vláda v Indii představovala ten „nejčistší způsob vlády, pokud jde o záměr, ale i ten nejprospěšnější, pokud jde o účinky, jaký kdy lidstvo poznalo“, ani s lordem Curzonem, že „řízením samotné Prozřetelnosti se Britské impérium stalo tím nejdokonalejším nástrojem dobra, jaký svět kdy spatřil“, a konečně ani s generálem Smutsem, že bylo „nejrozsáhlejším systémem organizované lidské svobody, jaký kdy v lidských dějinách existoval“. Tak altruistické impérium nikdy nebylo. V 18. století byli Britové zapálení pro představu získat a vykořisťovat otroky do stejné míry, do jaké se později nechali nadchnout myšlenkou potlačit otroctví; ještě mnohem déle praktikovali rasovou diskriminaci a segregaci, jež nám dnes připadají tak odporivé. Jakmile byla ohrožena imperiální moc (v Indii roku 1857, na Jamajce v roce 1831 a 1865, v Jižní Africe roku 1899), byla britská reakce nemilosrdná. Při řádění hladomoru (v Irsku ve čtyřicátých letech 19. století, v Indii v letech sedmdesátých) se Britové chovali lhostejně a do jisté míry projevovali nevšímavost až trestuhodnou. Dokonce i když se z čistě vědeckého hlediska zajímali o orientální kultury, měli tendenci je znevažovat.

Přesto však nelze popřít, že žádná jiná organizace v dějinách neúčinná pro podporu volného pohybu zboží, kapitálu a pracovní síly víc než Britské impérium v 19. století a na počátku století následujícího. Žádná jiná organizace nepřispěla více k prosazení západních právních norem, řádu a způsobu vlády ve světě. Pokud toto vše zahrneme pod pojem „gentlemanského kapitalismu“, riskujeme tím, že nedoceníme rozsah – a modernost – tohoto pokroku v ekonomické sféře; podobně jako kritika „ornamentálního“ (rozuměj hierarchického) charakteru brit-

ské vlády v zámoří nebere příliš v potaz mimořádné přednosti nezko-
rumpované státní správy. Z těchto vymožeností měla užitek nejen moje
rodina.

* * *

Potíže spojené s oceněním zásluh impéria spočívají v tom, že jeho dobré
stránky – na rozdíl od stránek negativních – se mnohem spíše považují
za samozřejmé. Přesto by bylo poučné představit si svět bez impéria.
Avšak zatímco si lze celkem snadno udělat představu, jak by svět vypa-
dal bez Velké francouzské revoluce či bez první světové války, při poku-
su o pohled na moderní dějiny bez Britského impéria obrazotvornost se-
lhává.

Když jsem v první polovině roku 2002 cestoval po zbytcích impé-
ria, na každém kroku mě udivovala jeho všudypřítomná tvořivost. Před-
stavovat si svět bez impéria by znamenalo vymazat z mapy elegantní bul-
váry Williamsburgu a staré Filadelfie, smést do moře podsadité cimbuří
Port Royalu na Jamajce, vrátit do buše nádhernou siluetu města Sydney,
srovnat se zemí pobřežní slumy Freetownu v Sieře Leone kypící životem,
zaplnit Velkou jámu (Big Hole) v Kimberley, zbořit misi v Kurumanu,
spláchnout město Livingstone do Viktoriiných vodopádů, které by se po-
chopitelně vrátily ke svému původnímu jménu Mosioatunya. Bez Brit-
ského impéria by nebyla ani Kalkata, ani Bombaj, ani Madrás. Indové mo-
hou tato města přejmenovat kolikrát chtějí, přesto to provždy zůstanou
města založená a postavená Brity.

Pochopitelně je jednoduché namítnout, že k tomu všemu by stejně
došlo, třebaže pod jinými jmény. Železnici by možná vynalezla a rozšířila
jiná evropská mocnost, telegrafní kabel by položil přes oceán někdo jiný.
Světový obchod by se patrně rozvíjel v neztenčeném měřítku, jak tvrdil
Cobden, aniž by se bojechtivá impéria vměšovala do mírumilovné směny
zboží. Možná by i tak došlo k ohromným přesunům obyvatelstva, které
změnily civilizaci a tvářnost obyvatel celých kontinentů.

Přesto lze pochybovat, že by svět vypadal stejně, nebo aspoň po-
dobně jako dnes i bez Britského impéria. Dokonce i když připustíme, že
k rozvoji obchodu, toku kapitálu a migraci by v posledních 300 letech
„docházelo přirozenou cestou“, zbývá přelévání kultury a institucí.
A zde jsou stopy zanechané impériem jasně zřetelné a mnohem hůře od-
stranitelné.

Když Britové ovládli nějakou zemi – nebo jen vojensky a finančně
ovlivňovali místní vládu –, začali v ní vždy šířit charakteristické rysy vlast-
ní společnosti. Seznam těch důležitějších by vypadal zhruba takto:

1. anglický jazyk
2. anglické formy držení půdy
3. skotské a anglické bankovníctví
4. obecné právo

5. protestantismus
6. týmové sporty
7. omezená role státu či pojetí státu jako „nočního hlídače“
8. zastupitelská shromáždění
9. idea svobody

Poslední bod v tomto výčtu je snad nejdůležitější, protože před-
stavuje příznačný rys impéria, který je odlišuje od jeho evropských riva-
lů. Nechci tvrdit, že všichni britští imperialisté byli zvláště svobodomysl-
ní; někteří k tomu měli hodně daleko. Na historii impéria je však ná-
padné, že kdykoliv se Britové začali chovat despoticky, zazněla v britské
společnosti téměř pokaždé liberálně laděná kritika. Tendence uplatňovat
při posuzování imperiálního chování Británie měřítko svobody byla tak
silná a důsledná, že vtiskla Britskému impériu sebezničující charakter.
Jakmile kolonizovaná společnost v dostatečné míře přijala za své i ostat-
ní instituce, jež Britové přinesli, začalo Britům připadat velmi obtížné za-
povídat v dané zemi politickou svobodu, která pro ně samé měla takový
význam.

Dospěla by jiná impéria k podobným výsledkům? Lze o tom po-
chybovat. Na svých cestách jsem zahlédl čemné náznaky světových impé-
rií, která nakonec nevznikla. Zchátralá Činsura ukázala, jak mohla vypa-
dat Asie, kdyby se nizozemská říše nebyla zhroutila; nakaširované Puduč-
čeri nabídlo představu Indie po francouzském vítězství v sedmileté válce;
viděl jsem je v zaprášeném Dillí, kde se mohla obnovit mughalská říše,
kdyby indická vzpoura nebyla potlačena; ve vlhkém vzduchu Kanchana-
buri, kde japonské císařství postavilo most přes řeku Kwai s využitím prá-
ce britských zajatců (v rolích otroků). Byl by New Amsterdam tím, čím
je dnes New York, kdyby Nizozemci nebyli přinuceni předat ho v roce
1664 Britům? Nepřipomínal by spíše Bloemfontein, který je autentickým
pozůstatkem nizozemské kolonizace?

■ *Anglobalizace*

V současné době nalezneme v knihkupectvích hned několik kvalitně na-
psaných dějin Britského impéria. Mým cílem není zvyšovat jejich počet,
nýbrž vylíčit historii globalizace, jak ji prosazovala Velká Británie a její ko-
lonie – tedy historii „anglobalizace“, chcete-li. Práce zhruba dodržuje chro-
nologickou strukturu, ale každá ze šesti kapitol má navíc vlastní téma. Pro
zjednodušení lze obsah knihy sumarizovat jakožto globalizaci:

1. komoditních trhů
2. trhů práce
3. kultury
4. vlády
5. kapitálových trhů
6. válečnictví

Anebo, v poněkud lidštějších termínech, jako zkoumání úlohy:

1. pirátů
2. plantážníků
3. misionářů
4. byrokratů
5. bankéřů
6. bankrotářů

První kapitola zdůrazňuje skutečnost, že Britské impérium vznikalo převážně jako ekonomický jev a tempo jeho růstu zvyšoval obchod a požadavky spotřeby. Poptávka po cukru přivedla obchodníky do karibské oblasti. Poptávka po koření, čaji a látkách je zavedla do Asie. Od samého počátku však šlo o globalizaci prostřednictvím dělových člunů. Britové totiž nebyli první budovatelé impéria, nýbrž piráti, kteří se přizívovali na stávajících říších Portugalska, Španělska, Nizozemska a Francie. Můžeme je proto označit za imperiální imitátory.

Druhá kapitola popisuje úlohu migrace. Britská kolonizace představovala obrovský pohyb národů (*Völkerwanderung*), který neměl obdobu v epochách předchozích ani následujících. Někteří vystěhovalci opustili Britské ostrovy, aby si jinde hledali náboženskou svobodu, jiní usilovali o svobodu politickou, další se pídili po zisku. Někteří však neměli na vybranou, protože odjížděli jako otroci nebo odsouzení zločinci. Ústředním tématem této kapitoly je tudíž rozpor mezi britskými teoriemi svobody a praxí imperiální vlády, stejně jako způsob jeho vyřešení.

Kapitola třetí zdůrazňuje dobrovolný, nevládní charakter budování impéria a všímá si především rostoucího významu úlohy, kterou při rozmachu britského vlivu sehrály evangelikální náboženské komunity a misionářské společnosti. Zde se jako klíčový bod jeví činnost těchto viktoriánských nevládních organizací, které ve svém okruhu cíleně šířily moderní myšlenky. Přesvědčení, že je možné poangličtřit domorodé kultury, přitom paradoxně vyprovokovalo nejkrvavější vzpouru proti imperiální nadvládě v 19. století.

Britské impérium se opravdu těsně přiblížilo světové vládě. Přesto způsob jeho fungování byl triumfem minimalismu. K tomu, aby Indická civilní služba úspěšně řídila stovky milionů lidí, potřebovala jen o málo víc než tisíc zaměstnanců. Kapitola čtvrtá si klade otázku, jak dokázala nepočtená byrokracie spravovat tak obrovskou říši, a zabývá se symbiotickou, posléze však zcela neudržitelnou spoluprací mezi vládnoucí vrstvou Britů a domorodou elitou, tradiční i nově vzniklou.

Kapitola pátá zkoumá úlohu vojenské síly v období „rvačky o Afriku“ a uvažuje o vzájemném působení mezi finanční globalizací a závodem evropských mocností ve zbrojení. V tomto období se zrodily tři moderní jevy zásadní důležitosti, třebaže jejich náznaky se projevovaly již dříve: globální trh s cennými papíry, vojensko-průmyslový komplex a hromadné sdělovací prostředky. Vliv těchto faktorů zásadním způsobem posunul Britské impérium k zenitu. Především tisk uvedl impérium

v pokušení, které Řekové označují výrazem „arogantní sebevědomí“: pýcha, která předchází pád.

Konečně kapitola šestá rozebírá situaci impéria ve 20. století, kdy muselo čelit nacionalistickým vzpourám (s nimi se dokázalo vypořádat), ale především konkurenčním a mnohem bezohlednějším impériím. Rok 1940 představoval okamžik, kdy bylo Britské impérium postaveno před historickou volbu: muselo se rozhodnout mezi kompromisem s Hitlerovou říší zla a bojem o – v nejlepším případě – Pyrrhovo vítězství. Jsem přesvědčen, že zvolilo správně.

V jediném svazku, který má popsat čtyři sta let světové historie, je pochopitelně nezbytné řadu věcí vypustit. Snažil jsem se však, abych nepodával jen lichotivý obraz impéria. Otrokářství a obchod s otroky nelze pominout, stejně tak ani irský hladomor, vyhnání Ndebelů či amritsarský masakr. Spravedlivá bilance britského impériálního vlivu by však měla připomenout i jeho pozitivní stránky. Snažím se proto ukázat, že k odkazu impéria patří nejen „rasismus, rasová diskriminace, xenofobie a s nimi související netolerance“ (to vše existovalo již dlouho před kolonialismem), nýbrž i

- triumf kapitalismu jakožto optimálního systému organizace ekonomické činnosti;
- poangličtění Severní Ameriky a Australasie;
- internacionalizace anglického jazyka;
- trvalý vliv protestantské verze křesťanství;
- a především přetrvání parlamentních institucí, které se v čtyřicátých letech 20. století chystala zničit mnohem horší impéria.

Winston Churchill si jako mladý muž krátce po návratu ze své první koloniální války položil zajímavou otázku:

Lze si představit ušlechtlejší a prospěšnější počín, o něž by měla osvětlená společnost usilovat, než je vymýcení barbarství z úrodných oblastí a z duší velkých národů? Nastolit mír mezi válčícími kmeny, prosadit spravedlnost tam, kde vládne násilí, zbavit otroky řetězů, těžít z půdy bohatství, zasadit semínka obchodu a vzdělanosti, umožnit národům více se radovat a zmenšit jejich bolesti – může člověk usilovat o krásnější ideál či cennější odměnu?

I u vědomí takových ideálů si však Churchill připouštěl, že reálná skutečnost impéria jen zřídka dokáže povznést jeho obyvatele k lepšímu životu.

Když se však mysl snese ze skvělých výšin touhy k ohyzně kostře snah a jejich výsledků, tu vidí před sebou řadu zcela opačných představ... Nevyhnutelná propast mezi aktem dobytí a ustavením vlády je zaplněna hrabivými obchodníky, necitlivými misionáři, ctižádostivými vojáky i prolhanými spekulanty, kteří všichni společně a nerozdílně trápí mysl podrobených a podněcují nízké a nečestné pohnutky dobyvatelů. Jestliže pře-

mýslivý člověk spočine okem na těchto temných stránkách, pak jen těžko uvěří, že by tak špinavá cesta mohla vést k nadějně budoucnosti.

Svět, jak jej známe dnes, v dobrém i zlém, je z větší míry produktem britské imperiální doby. Nejde o to, zda britský imperialismus byl, anebo nebyl zcela bez poskvrny. Pochopitelně nebyl. Je však třeba si položit otázku, zda existovala méně krvavá cesta k modernímu věku. Teoreticky snad. Avšak ve skutečnosti? Doufám, že čtenář si bude moci po přečtení této knihy snadněji učinit vlastní závěr.

Velká Británie ztratila impérium a dosud nenašla novou roli.

Dean Acheson, 1962

Britské impérium je mrtvé už dlouho; přetrvávají jen nesourodé zbytky. Celek, který byl založen na britské obchodní a finanční převaze v 17. a 18. století a na průmyslové převaze v 19. století, musel zkolabovat, jakmile se britské hospodářství vyčerpalo pod nahromaděným břemenem dvou světových válek. Z velkého věřitele se stal dlužník. Podobně i velké přesuny obyvatelstva, které kdysi poháněly britskou imperiální expanzi, změnilly v padesátých letech 20. století svůj směr. Vystěhovalectví z Británie vystřídalo přistěhovalectví do Británie. Pokud jde o misionářské záněty, které podněcovalo tisíce mladých mužů a žen k hlásání křesťanství, stejně jako základních pravidel hygieny po celém světě, i to vyprchalo spolu s účastí veřejnosti na bohoslužbách. Křesťanství je dnes silnější v mnoha dřívějších britských koloniích než v Británii.

Sir Richard Turnbull, předposlední guvernér Adenu, řekl kdysi labouristickému politikovi Denisu Healeymu: „Až jednou Britské impérium zmizí pod vlnami historie, zůstanou po něm pouze dvě památky: fotbal a výraz ‚fuck off‘.“ Ve skutečnosti však imperiální odkaz ovlivnil moderní svět tak silně, že jej dnes přijímáme s naprostou samozřejmostí.

Bez rozšíření britské vlády po celém světě si lze jen těžko představit, že by struktury liberálního kapitalismu mohly být tak úspěšně vytvořeny v tolika rozličných ekonomikách celého světa. Impéria, která přijala alternativní modely – ruské a čínské –, uvrhla podřízené národy do nezměrné bídy a utrpení. Bez britské imperiální vlády si lze jen těžko představit, že by instituce parlamentní demokracie zdomácněly ve většině zemí světa, jak je tomu dnes. Indie, největší světová demokracie, vděčí britské vládě za víc, než se uznává za vhodné připomínat. Indické elitní školy, univerzity, civilní služba, armáda, tisk a parlamentní systém mají zřetelně britské rysy. Konečně je zde sám anglický jazyk, snad nejdůležitější exportní položka za posledních tři sta let. Dnes používá angličtinu jako svůj první jazyk na 350 milionů lidí a kolem 450 milionů jako druhý jazyk; to znamená zhruba každý sedmý člověk na naší planetě.

Samozřejmě nikdo nemůže tvrdit, že pověst Britského impéria neutrpěla šrámy. Naopak, snažil jsem se ukázat, jak často se nedokázalo chovat podle svého ideálu svobody jednotlivce, především v počáteční etapě zotročování, transportu a „etnických čistek“ domorodého obyvatelstva. Přesto se impérium v 19. století nepochybně zasazovalo o volný obchod, volný pohyb kapitálu a se zrušením otroctví i o svobodnou práci. Vynaložilo obrovské sumy peněz na rozvoj globální sítě moderních komunikací. Rozšířilo a posílilo právní stát v rozlehlých oblastech zeměkoule. Třebaže bojovalo v mnoha malých válkách, dokázalo udržet globální mír v rozsahu, který předtím ani potom neměl obdoby. I ve 20. století víc než dostatečně ospravedlnilo svoji existenci, neboť alternativy k britské vládě, představované německou a japonskou říší, byly nepopí-

ratelně mnohem horší. A není myslitelné, že bez impéria by jim Británie dokázala odolat.

Bez Britského impéria by volný obchod v období mezi čtyřicátými lety 19. století a třicátými lety 20. století určitě nebyl tak rozšířený. Kdyby se Británie vzdala svých kolonií v druhé polovině 19. století, vedlo by to k vyšším celním sazbám na jejich trzích a možná i k dalším formám diskriminace v obchodě. Důkazy pro toto tvrzení nejsou nutně jen hypotetické: projevíly se ve vysoce protekcionistické politice, kterou zavedly Spojené státy a Indie poté, co oba státy získaly nezávislost, jakož i v tarifech přijatých imperiálními soupeři Británie – Francií, Německem a Ruskem – v sedmdesátých letech 19. století a později. Britský vojenský rozpočet před první světovou válkou lze tudíž považovat za pozoruhodně nízké pojistné proti mezinárodnímu protekcionismu. Podle jednoho odhadu mohl ekonomický přínos z prosazení volného obchodu dosahovat pro Spojené království až 6,5 procenta hrubého národního produktu. Nikdo se dosud neodvážil odhadnout, jak asi vysoký byl tento přínos pro světové hospodářství jako celek; ale fakt, že šlo o přínos, a nikoli o náklad, je jasně mimo diskusi, vezmeme-li v úvahu osudné důsledky globálního pádu do protekcionismu poté, co se imperiální moc Británie ve třicátých letech 20. století postupně vytratila.

Bez Britského impéria by nedošlo ani k tak velké mobilitě pracovní síly v mezinárodním měřítku, a tudíž ani k rozsáhlé globální konvergenci příjmů před rokem 1914. Je pravda, že nejpřitažlivějším cílem vystěhovalců z Evropy byly v 19. století Spojené státy; navíc ne všichni přistěhovalci pocházeli z kolonizujících zemí. Nesmíme však zapomenout, že jádro Spojených států se téměř půldruhého století před vypuknutím války za nezávislost nacházelo pod britskou vládou a že rozdíly mezi nezávislou a britskou Severní Amerikou zůstaly v zásadě nevýznamné.

Rovněž by bylo vhodné uvést, že význam bělošských dominií jako cíle britských vystěhovalců znatelně vzrostl po roce 1914, kdy Spojené státy omezily přistěhovalectví, i po roce 1929, kdy prošly mnohem horší ekonomickou krizí než země šterlinkového bloku. Konečně bychom neměli opomenout ani velké množství Asijců, kteří v průběhu 19. století odjeli z Indie a Číny pracovat jako smluvní dělníci; v mnoha případech šlo o práci na britských plantážích a v britských dolech. Většina z nich bezpochyby zažila těžká strádání; mnozí by na tom jistě byli lépe, kdyby zůstali doma. Nelze však předstírat, že mobilizace levných a odborně nejspíš nevyužitých asijských dělníků při pěstování kaučukovníků a těžbě zlata neměla ekonomický význam.

Zvažme také úlohu Britského impéria při usnadnění vývozu kapitálu do méně rozvinutých částí světa. Ačkoliv některá opatření mezinárodní finanční integrace dávají tušit, že v devadesátých letech 20. století docházelo k rozsáhlejším přesunům kapitálu přes hranice států než ve

stejně dekádě předchozího století, ve skutečnosti se dnes velká část zahraničních investic pohybuje uvnitř ekonomicky pokročilého světa. V roce 1996 směřovalo do rozvojových zemí pouze 28 procent přímých zahraničních investic, zatímco v roce 1913 to bylo 63 procent. Podle jiného, přísnějšího měřítka bylo v roce 1997 jen asi pět procent světových zásob kapitálu investováno v zemích, kde byl příjem na jednoho obyvatele 20 procent a méně z hrubého domácího produktu Spojených států na jednoho obyvatele. V roce 1913 to bylo 25 procent. Přijatelná hypotéza je, že impérium – zejména Britské impérium – pobízelo investory, aby vkládali své peníze do rozvojových zemí. Logika je jednoduchá. Investování v těchto ekonomikách je riskantní. Dotyčné země se obvykle nacházejí ve vzdálenějších částech světa a dochází v nich k ekonomickým, sociálním a politickým otřesům. Rozšíření impéria do méně rozvinutého světa však snížilo zmíněná rizika tím, že v něm přímo či nepřímo zavedlo nějakou formu evropské vlády. V praxi to znamenalo, že peníze investované v zemi, jež byla britskou kolonií *de jure*, např. v Indii (anebo v zemi, jež byla kolonií všim kromě názvu, jako třeba Egypt), byly mnohem lépe zabezpečené než peníze investované v „kolonii“ *de facto*, jako třeba v Argentině. Tento druh „pečeti dobrého hospodaření“ byl dokonce kvalitnější než členství ve zlatém standardu (které účinně chránilo investory proti inflaci), třebaže většina britských kolonií se nakonec podílela na obou.

Ze všech těchto důvodů se představa, že britský imperialismus zblátoval kolonizované země, jeví jako ve své podstatě problematická. Nechceme ovšem popírat, že mnoho bývalých kolonií je neobyčejně chudých. V dnešní Británii je například hrubý domácí produkt na jednoho obyvatele dvacetosmkrát větší než v Zambii, což znamená, že průměrný Zambijec musí žít z částky nižší než dva dolary denně. Avšak svalovat vinu na kolonialismus není příliš přesvědčivé, uvědomíme-li si, že rozdíl mezi britskými a zambijskými příjmy byl na konci koloniálního období mnohem menší. Hrubý domácí produkt na jednoho obyvatele v Británii v roce 1955 byl jen sedmkrát větší než v Zambii. Teprve po vyhlášení nezávislosti se příkop mezi kolonizátorem a bývalou kolonií prohloubil v opravdovou propast. Totéž platí téměř o všech bývalých koloniích v subsaharské Africe s důležitou výjimkou – Botswanou.

Ekonomické bohatství země je dáno kombinací přírodních podmínek (obecně řečeno geografie) a lidské činnosti (krátce řečeno historie): takto vypadá spor mezi přírodou a výchovou (nature x nurture) v očích ekonomické historie. Lze přesvědčivě argumentovat ve prospěch „daných“ faktorů – jako jsou průměrná teplota, vlhkost ovzduší, výskyt chorob, kvalita půdy, blízkost moře, zeměpisná šířka a nerostné zdroje – při určování ekonomického výkonu; existují však pádné důkazy, že i historie je velmi důležitá. Zvláště dobře lze prokázat, že zavedení institucí britského stylu většinou zlepšilo ekonomické vyhlídky té které země, hlavně tam, kde domorodé kultury byly poměrně slabé v důsledku nepočteného obyvatelstva (nebo tam, kde počet obyvatel poklesl), což umožnilo britským institucím převzít kontrolu s minimálním počtem domorodých zaměst-

nanců. Jestliže už v zemích, které Britové dobyli (podobně jako Španělé), existovaly vyspělé urbanizované společnosti, byly důsledky kolonizace častěji negativní, neboť kolonizátoři byli v pokušení uchýlit se k drancování a nesnažili se příliš o vybudování vlastních institucí. Snad právě tato okolnost nejlépe vysvětluje „velkou divergenci“, která degradovala Indii a Čínu z postavení pravděpodobně nejpokročilejších světových ekonomik 16. století do relativní chudoby na začátku 20. století. Lze tím také vysvětlit, proč Británie dokázala předstihnout své iberské soupeře: v důsledku svého opožděného nástupu v imperiálním závodě se musela spokojit s nepřilísnými pustinami Virginie a Nové Anglie a nezbyla na ni žádná z bohatých měst v Mexiku a Peru, jež lákala k drancování.

Ale které britské instituce podněcovaly rozvoj? Především bychom měli ocenit přínos britského práva a britské správy. Z nedávného výzkumu provedeného v devětačtyřiceti zemích vyplynulo, že „země se zavedeným obecným právem [common law] mají nejsilnější a země s francouzským občanským právem nejslabší právní ochranu investorů“, a to jak akcionářů, tak věřitelů. Tento fakt je velmi důležitý pro podněcování tvorby kapitálu, bez níž podnikatelé nemohou dosáhnout skoro ničeho. Fakt, že v osmnácti zkoumaných zemích funguje systém obecného práva, je téměř stoprocentně důsledkem toho, že po určité době spadaly pod britskou vládu.

Podobně lze argumentovat o povaze britského způsobu vlády. Na svém vrcholu v polovině 19. století byly dva rysy indické a koloniální správy zvlášť nápadné ve srovnání s mnoha moderními režimy v Asii a Africe. Předně byla britská správa pozoruhodně levná a výkonná. Zadruhé byla pozoruhodně neúplatná. Její hříchy byly většinou způsobeny opominutím, ne podplácením. Ani tato okolnost není bezvýznamná, vezmeme-li v úvahu dnešní prokazatelnou souvislost mezi ekonomicky slabým výkonem na jedné straně a přehnanými vládními výdaji a korupcí ve veřejném sektoru na straně druhé.

Ekonomický historik David Landes nedávno sestavil seznam opatření, která by měla přijmout vláda usilující o „ideální růst a rozvoj“. Taková vláda by měla:

1. právně zabezpečit soukromé vlastnictví, aby došlo k podpoře úspor a investic;
2. právně zabezpečit osobní svobodu ... proti zneužití tyraní a ... proti zločinu a korupci;
3. zajistit vymahatelnost výkonu práv vyplývajících ze smlouvy;
4. zajistit stabilní vládu ... řízenou veřejně známými pravidly;
5. zabezpečit vládu naslouchající přáním občanů;
6. zajistit čestnou a poctivou vládu ... bez sklonů k nadřování a teplým místěčkům;
7. zajistit rozumnou, výkonnou vládu bez kořistnictví ..., která by udržovala nízké daně [a] omezila nadbytečné výdaje v sociální oblasti.

Seznam je nápadný tím, že britští úředníci indické i koloniální správy v 19. a 20. století věřili, že většinu jeho bodů plní. Jedinou a zřejmou

výjimkou jsou body 2 a 5. Přesto Britové snažili se odložit (někdy na zcela neurčitou dobu) přechod k demokracii argumentovali tvrzením, že mnohé kolonie dosud pro demokracii nedozrály; ve 20. století postupovalo ministerstvo kolonií podle klasické a ne zcela neupřimné strategie, že úkolem Británie je, aby kolonie na tento okamžik náležitě připravila.

Zde je třeba zdůraznit, že britské vládnutí do značné míry opravdu mělo tento pozitivní dopad. Podle prací politologů jako Seymour Martin Lipset měly bývalé britské kolonie po získání nezávislosti výrazně lepší šanci nastolit trvalé směřování k demokracii než země, jimž vládly jiné mocnosti. Bezmála každá země s počtem obyvatelstva převyšujícím alespoň jeden milion, která po odeznění koloniální éry nepodlehla diktátorskému režimu, je bývalá britská kolonie. Určitě existují i mnohé bývalé kolonie, kterým se nepodařilo udržet svobodné instituce: vybavují se země jako Bangladéš, Barma, Keňa, Pákistán, Tanzanie či Zimbabwe. Avšak ve vzorku padesáti tří zemí, které dříve bývaly britskými koloniemi, jich téměř polovina (dvacet šest) měla i v roce 1993 demokratické vlády. Příčinu lze najít ve způsobu, jakým britská vláda podporovala utváření spolupracujících elit, a to hlavně tam, kde vykonávala jen „nepřímý“ vliv; existuje i souvislost s činností protestantských misionářů, kteří nepochybně podporovali úsilí o získání politické svobody západního typu v některých částech Afriky a karibské oblasti.

Krátce řečeno, Britské impérium prokázalo, že impérium je forma mezinárodní vlády, jež může spolehlivě fungovat, a to nejen ku prospěchu vládnoucí mocnosti. Usilovalo o globalizaci jak ekonomického, tak právního a posléze i politického systému.

Závěrečná otázka, kterou je nutné položit, zní: Lze se z britského imperiálního příkladu poučit?

* * *

Především je třeba konstatovat, že pokus řídit svět bez impéria nemůžeme označit za zcela úspěšný. Postimperiální doba se vyznačuje dvěma protikladnými tendencemi: ekonomickou globalizací a politickou fragmentací. Globalizace nepochybně podnítila ekonomický růst, ale ovoce tohoto růstu se rozděluje velmi nerovnoměrně. Druhá tendence je spojena s občanskými válkami a politickou nestabilitou, jež hrály důležitou roli při zbídačení chudých zemí na celém světě.

Všeobecně vzato, svět zažil ve druhé polovině 20. století vyšší růst než v kterékoli jiné době. Do značné míry byl příčinou velmi rychlý hospodářský růst v období rekonstrukce po druhé světové válce. Podle nejlepších dosažitelných odhadů činila průměrná roční míra růstu světového hrubého domácího produktu na jednoho obyvatele 2,93 procenta mezi roky 1950 a 1973, ve srovnání s velmi nízkým číslem 0,91 procenta dosaženým v období ekonomického úpadku a válečných let 1913–1950. Celé období 1913–1973 bylo sice dobou ekonomické dezintegrace, ovšem z obou stran lemovanou obdobími ekonomické globalizace. V těch bylo

dosaženo pozoruhodně podobné míry růstu hrubého domácího produktu na jednoho obyvatele: 1,30 procenta mezi roky 1870–1913; 1,33 procenta mezi roky 1973–1998. Dřívější z obou období globalizace však bylo spojeno s jistou konvergencí příjmů v mezinárodním měřítku, zejména mezi ekonomikami na obou stranách Atlantského oceánu, zatímco období nedávno uplynulé se vyznačuje nápadnou globální divergencí, především poté, co se zbytek světa stáhl ze subsaharské Afriky. Nelze pochybovat, že tento jev je zčásti způsoben nevyváženou povahou ekonomické globalizace – skutečností, že kapitál se pohybuje především uvnitř rozvinutého světa a obchod a migrace jsou stále v mnoha ohledech omezo-
vány. V tomto směru panovaly v období globalizace před rokem 1914 poněkud jiné poměry, kdy byli částečně i působením imperiálních struktur investoři podněcováni k tomu, aby umísťovali peníze do rozvojových ekonomik.

V předvečer první světové války snížil imperialismus počet nezávislých zemí světa na padesát devět. S příchodem dekolonizace se toto číslo opět zvyšuje. V roce 1946 existovalo čtyřiasedmdesát nezávislých zemí; v roce 1950 osmdesát devět. V roce 1995 dosáhl počet nezávislých zemí čísla 192, přičemž ke dvěma největším nárůstům došlo v šedesátých letech (především v Africe, kde mezi roky 1960–1964 vzniklo dvacet pět nových států) a v devadesátých letech (především ve východní Evropě po rozpadu sovětského impéria). Mnohé nově vzniklé státy jsou velmi malé. V minimálně padesáti osmi dnešních státech nedosahuje počet obyvatel 2,5 milionu; třicet pět zemí má dokonce méně než 500 000 obyvatel. Taková politická rozříštěnost má dvě nevýhody. Malé země často vznikají jako výsledek občanské války v dřívějším multietnickém seskupení – jde o nejčastější formu konfliktu po roce 1945. Tato tendence sama o sobě působí ekonomicky rozkladně, navíc pak bývají tyto státy ekonomicky nevykonané i v době míru; jsou příliš malé, než aby dokázaly ospravedlnit existenci vnějších znaků státní suverenity, jež tak rády stavějí na odív: hraniční cedule, byrokracii a další. Náchylnost k politickému tříštění (k fragmentaci států) a s tím související ekonomické náklady patří k hlavním zdrojům nestability v poválečném světě.

A konečně, třebaže anglofonní ekonomický a politický liberalismus zůstává i nadále nejpřitažlivější kulturou světa, musí stále čelit (již od íránské revoluce) závažné hrozbě islámského fundamentalismu. V situaci, kdy neexistuje žádná formální impérium, se tento liberalismus musí neustále zamýšlet nad problémem, do jaké míry lze bezpečně svěřit šíření západní „civilizace“ – máme tím na mysli protestantsko-deisticko-katolicko-židovskou směsicí vycházející z moderní Ameriky – do rukou pánů Disneyho a McDonalda.

Zmíněné tendence poskytují nejlepší odpověď na otázku, proč historie „neskončila“ zhroucením sovětského impéria v letech 1989–1991 a proč je svět po skončení studené války stále nestabilní; nejnápadnějším příznakem tohoto faktu se staly samozřejmě útoky z 11. září 2001 na Světové obchodní centrum a Pentagon.

■ *Nový imperialismus?*

Necelý měsíc po těchto útocích pronesl britský ministerský předseda Tony Blair mesianistický projev na výroční konferenci Labouristické strany v Brightonu. S velkým zanícením hovořil o „politice globalizace“, o „nové dimenzi“ v mezinárodních vztazích, o potřebě „nového uspořádání světa kolem nás“. Nadcházející válka, jež svrhne a nahradí talibanský režim v Afghánistánu, tvrdil Blair, není prvním krokem k novému uspořádání; nebude ani posledním. V současné době úspěšně probíhají intervence proti ostatním zločinným vládám: proti Miloševičovu režimu v Srbsku i „vražedné bandě gangsterů“, kteří se pokusili uchopit moc v Sieře Leone. „A já tvrdím,“ prohlásil Blair, „že kdyby se ve Rwandě měly opakovat události z roku 1993, během nichž došlo k chladnokrevnému vyvraždění jednoho milionu lidí, měli bychom morální povinnost zasáhnout i tam.“ Kosovo a Sierru Leone je nutné považovat za modelové případy, kdy nápravy bylo dosaženo intervencí; záležitost ve Rwandě pak za politováníhodný příklad důsledku neintervence. Samozřejmě, dodal Blair spěšně, Británie nemůže neustále provádět podobné operace sama. „Síla mezinárodního společenství“ by však mohla „obsáhnout vše ... kdyby se k tomu odhodlalo“:

Mohlo by s naší pomocí vyřešit hrůzy pokračujícího konfliktu v Demokratické republice Kongo, kde za posledních deset let zemřely v důsledku války a hladomoru tři miliony lidí. Partnerství pro Afriku mezi rozvinutým a rozvojovým světem ... lze uskutečnit, nalezneme-li společnou vůli.

Toto partnerství by mohlo mít povahu přímé „smlouvy“:

Z naší strany: poskytnout více pomoci, jež by nebyla vázána na obchod; odepsat dluhy; pomoci s vybudováním dobrého způsobu vládnutí a infrastruktury, vycvičit vojáky ... pro řešení konfliktních situací; podpořit investice; umožnit přístup na naše trhy... Z africké strany: zavést opravdovou demokracii, přestat omlouvat diktátorství a porušování lidských práv; přestat tolerovat špatné způsoby vládnutí ... [a] endemickou korupci v některých státech... Řádné obchodní, právní a finanční systémy.

To ještě nebylo vše. V reakci na útoky z 11. září vyzval Tony Blair k nastolení „spravedlnosti“:

Spravedlnosti, jež se neomezuje na potrestání viníků, nýbrž spravedlnosti, která by přinesla hodnoty demokracie a svobody lidem na celém světě... Hladovějící, zubožení, chudí, nezdělaní; lidé žijící v nouzi a špině od pouští severní Afriky přes slumy v Gaze až k pohořím Afghánistánu: i o ty se musíme postarat.

Od suezské krize žádný britský ministerský předseda nehovořil s tak spontánním nadšením o tom, co by mohla Británie udělat pro zbytek světa. Je opravdu těžké představit si nějakého ministerského předsedu od Gladstonových časů, jenž by byl ochoten učinit z nefalšovaného altruismu základ

své zahraniční politiky. Nápadné však je, že pouze s malými úpravami by všechny tyto výroky mohly znít skoro jako výhrůžná prohlášení. Rutinní intervence zaměřené na svržení vlád, jež jsou označeny za „špatné“; hospodářská pomoc výměnou za „dobrý“ způsob vládnutí a „řádné obchodní, právní a finanční systémy“; mandát přinášet „hodnoty demokracie a svobody lidem na celém světě“. Jestliže se nad těmito formulacemi zamyslíme, objevíme víc než jen povrchní podobnost se snahou viktoriánů vyvážit svou „civilizaci“ do světa. Jak jsme viděli, viktoriáni považovali svržení zločineckých režimů od Avadhu po Etiopii za zcela legitimní část civilizačního procesu; Indická civilní služba se chlubila tím, že nahradila „špatnou“ vládu vládou „dobrou“; viktoriánští misionáři si pak byli neotřesitelně jisti, že jejich úlohou je přinášet hodnoty křesťanství a obchodu tímž „lidem na celém světě“, kterým Tony Blair chce přinést „demokracii a svobodu“.

Zde však podobnosti nekončí. Když se Britové v osmdesátých a devadesátých letech 19. století pustili do války proti dervišům v Súdánu, neměli nejmenší pochybnosti o tom, že nastolují „spravedlnost“ ve zločinném režimu. Mahdí, zvrhlý islámský fundamentalista, byl v mnoha ohledech Usáma bin Ládín viktoriánské doby a zavraždění generála Gordona představovalo 11. září v malém. Bitva u Ummudurmánu byla pak prototypem těch druhů válek, které Spojené státy vedou od roku 1990 proti Iráku, proti Srbsku a proti Talibanu. Tak jako letectvo Spojených států bombardovalo Srbsko v roce 1999 ve jménu „lidských práv“, provedlo ve čtyřicátých letech 19. století královské námořnictvo útok na západoafrické pobřeží, a jako součást tažení za ukončení obchodu s otroky dokonce hrozilo Brazílii válkou. Když Tony Blair ospravedlňuje intervenci proti „špatným“ režimům příslibem hospodářské pomoci a investic, hovoří nevědomky jazykem gladstonovských liberálů, kteří odůvodňovali vojenskou okupaci Egypta v roce 1881 velmi podobnými argumenty. Dokonce i široce rozšířený feministický odpor proti chování talibánského režimu vůči ženám připomíná úsilí britských úředníků v Indii o vymýcení praktik *sati* a zabíjení novorozenců děvčátek.

V článku otiskném několik měsíců po projevu Tonyho Blaira se britský diplomat Robert Cooper odvážil nazvat tuto politiku „nového uspořádání světa“ jejím pravým jménem. Jestliže se zločinné „předmoderní“ země staly „pro stabilní státy natolik nebezpečnými, že už nejsou ochotné je nadále tolerovat,“ napsal, lze si „představit defenzivní imperialismus“, neboť: „nejlogičtější způsob, jak si poradit s chaosem, způsob, který byl v minulosti nejčastěji používán, je kolonizace“. Naneštěstí se slova „impérium a imperialismus“ stala v „postmoderním“ světě málem „nádávkou“:

Dnes neexistují žádné koloniální mocnosti, které by byly ochotné se této práci ujmout, třebaže příležitosti ke kolonizování, možná přímo potřeba kolonizace, jsou stejně rozsáhlé jako v 19. století... Veškeré podmínky potřebné k rozmachu imperialismu jsou k dispozici, avšak jak nabídka, tak i poptávka po něm zmizely. Přesto slabí i nadále po-

třebují silné a silní zase uspořádaný svět. Svět, ve kterém výkonné a dobře spravované státy šíří stabilitu a svobodu, svět, který je otevřený investicím a růstu – to vše zůstává nesmírně žádoucí.

Cooper spatřuje řešení tohoto problému v „novém druhu imperialismu, který by byl přijatelný pro svět lidských práv a kosmopolitních hodnot ... imperialismu, který se jako všechny ostatní druhy imperialismu snaží nastolit řád a organizaci, avšak spočívá na principu dobrovolnosti“. Přesný charakter tohoto „postmoderního imperialismu“ bychom mohli odhadnout z existujícího „dobrovolného imperialismu globální ekonomiky“ (tím se rozumí síla a moc Mezinárodního měnového fondu a Světové banky) a ze „sousedského imperialismu“ (tím má na mysli neustálé zasahování do sousedních zemí, jejichž nestabilita by se mohla přelít přes hranice). Institucionálním těžištěm Cooperova nového imperialismu však musí být Evropská unie:

Postmoderní Evropská unie nabízí vizi kooperujícího impéria, v němž vládne společně sdílená svoboda a bezpečnost bez etnické nadvlády a centralizovaného absolutismu, jimiž se vyznačovala impéria minulosti, stejně tak i bez etnické výlučnosti, charakteristické pro národní stát... Kooperující impérium by se mohlo stát ... rámcem uspořádání, v němž by měl každý účastník podíl na vládě, v němž by žádná země neměla dominantní postavení a vládnoucí principy by neměly etnický, nýbrž právní základ. Z centra by vycházely jen ty nejjemnější korektivy; „imperální byrokracie“ by musela být pod stálou kontrolou a zodpovědná danému společenství, jehož by byla služebním, a nikoli pánem. Taková instituce musí být stejně oddaná věci svobody a demokracie jako její jednotlivé složky. Stejně jako starověký Řím by společenství poskytovalo svým občanům některé své zákony, některé mince a příležitostně i silnice.

Z Blairovy řeči a Cooperova článku vyplývá, jak houževnatě se imperiální myšlení udržuje v myslích lidí, kteří prošli Oxfordem. Přesto lze vysledovat v obou argumentech nápadný omyl, z něhož vyplývá, že idealismus nabyl převahu nad realismem. Realita je totiž taková, že ani mezinárodní společenství (Blair), ani Evropská unie (Cooper) nejsou schopny hrát úlohu nového Britského impéria. Je tomu tak jednoduše proto, že nemají k dispozici finanční ani vojenské zdroje k tomu potřebné. Celkové náklady na provoz OSN a přidružených institucí činí asi 18 miliard dolarů ročně, tedy zhruba jedno procento federálního rozpočtu Spojených států. Pokud jde o Evropskou unii, pak její celkový rozpočet jen o málo převyšuje jedno procento celkového evropského hrubého domácího produktu; výdaje realizované prostřednictvím národních vlád se blíží padesáti procentům. V tomto ohledu nepřipomínají OSN či Evropská unie ani tak starý císařský Řím, ale spíše Řím papežů – na což kdysi Stalin narážel otázkou: „Kolik má papež divizí?“

Existuje tudíž jediná mocnost schopná hrát imperiální úlohu v moderním světě, a sice Spojené státy americké. Vlastně už tuto roli do jisté míry hrají.

Tíha břemene

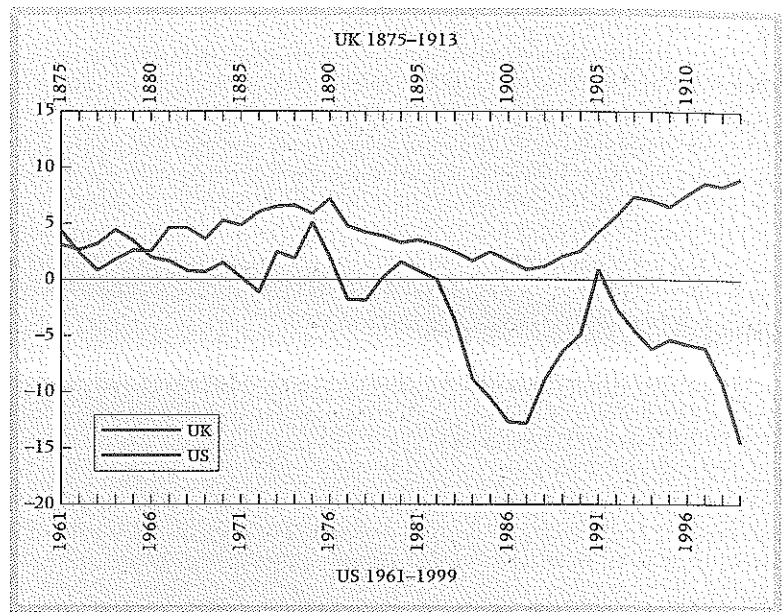
Jaké poučení dnes mohou Spojené státy získat z britské imperiální zkušenosti? Především je zřejmé, že nejméně úspěšná ekonomika na světě – jakou byla Británie po větší část 18. a 19. století – může vtisknout mnoho svých pozitivně vnímaných hodnot společnostem technicky méně pokročilým. Můžeme se divit, že Velká Británie dokázala vládnout tak velké části světa, aniž jí tím vznikly příliš velké náklady na obranu. Přesně řečeno, britské výdaje na obranu mezi roky 1870–1913 v průměru o mnoho nepřekračovaly tři procenta čistého národního produktu a po celý zbytek 19. století byly nižší. Šlo o dobře vynaložené peníze. Nepochybně je pravda, že teoreticky by otevřené mezinárodní trhy byly výhodnější než imperialismus, avšak v praxi se globální volný obchod nikde přirozeně nevyskytoval a ani nevyskytuje. Jeho existenci vynutilo Britské impérium.

Ve srovnání se zbytkem světa jsou dnešní Spojené státy neskonale bohatší, než kdy byla Británie. V roce 1913 činil britský podíl na celkové světové výrobě osm procent; odpovídající číslo pro Spojené státy v roce 1998 bylo 22 procent. Nikdo by si neměl namlouvat, že náklady rozšiřujícího se amerického impéria by mohly být pro Spojené státy prohibitivní (alespoň ne z fiskálních důvodů), i kdyby měly zahrnovat i velké množství malých válek, jako byl konflikt v Afghánistánu. V roce 2000 se americké náklady na obranu těsně blížily hranici tří procent hrubého národního produktu ve srovnání s průměrem za léta 1948–1998, který činil 6,8 procenta. I po velkých škrtech ve vojenských výdajích jsou Spojené státy stále jedinou světovou velmocí, jejíž finanční a vojensko-technologické možnosti nemají ve světě konkurenci. Jejich rozpočet na obranu je čtrnáctkrát vyšší než čínský a dvaadvacetkrát vyšší než ruský. Británie nikdy neměla nad svými imperiálními soupeři tak velkou převahu.

Jinak řečeno – zbývá tedy učinit krok směrem k politické globalizaci, kdy by Spojené státy měly postoupit od neformálního k formálnímu impériu, jako to udělala pozdně viktoriánská Británie. Přesně to bychom měli čekat, jestliže se historie opravdu opakuje. Stejně jako dnes Spojené státy neměla ani Británie předem v plánu ovládnout čtvrtinu veškeré souše. Jak jsme viděli, začalo její impérium jako síť pobřežních základů a neformálních sfér vlivu, podobně jako americké „impérium“ po roce 1945. Reálné i subjektivně vnímané hrozby obchodním zájmům Brity neustále podněcovaly, aby přešli od neformálního k formálnímu imperialismu. Právě tak se velká část atlasu postupně zbarvila imperiální červení.

Nikdo nemůže popřít obrovský rozsah amerického neformálního impéria – impéria mnohonárodních korporací, hollywoodských filmů, dokonce i televizních evangelikálů. Existuje zde vskutku tak velká odlišnost od raného Britského impéria monopolistických obchodních společností a misionářů? Stejně tak není náhoda, že mapa hlavních amerických vojenských základů rozmístěných všude po světě se pozoruhodně podobá mapě hlavních stanic královského námořnictva před sto lety. Dokonce i americká zahraniční politika připomíná v poslední době diplomacii dělo-

Čisté zahraniční investice v procentech hrubého národního produktu, Spojené království, 1875–1913, ve srovnání se Spojenými státy, 1961–1999.

vých člunů, používanou v Britském impériu v době viktoriánského rozkvětu, kdy se malý konflikt na periferii dal vyřešit krátkým, ostrým „chirurgickým zásahem“. Jediný rozdíl je v tom, že dnešní dělové čluny nahradila letadla.

Přesto je současný proces „anglobalizace“ zásadně odlišný ve třech ohledech. Při bližším zkoumání nemá americká síla charakter přirozeného imperiálního hegemonu. Britská imperiální moc především spoléhala na masivní export kapitálu a lidí. Od roku 1972 je však americká ekonomika čistým dovozcem kapitálu (ve výši pěti procent hrubého domácího produktu v roce 2002) a nadále zůstává oblíbeným cílem přistěhovalců ze všech částí světa, není tedy zemí potenciálních vystěhovalců do kolonií. Británie se v době své největší slávy mohla opřít o tradici nezastíraného imperialismu, která se táhla až k alžbětinskému období, zatímco Spojené státy (které se nezrodily z války proti otroctví, jak Tony Blair naznačoval ve svém projevu na konferenci, nýbrž z války proti Britskému impériu) vždy budou jen váhavými vládci nad ostatními národy. Od intervence Woodrowa Wilsona, jež v roce 1913 nastolila volenou vládu v Mexiku, se americká strategie držela převážně tohoto modelu: několik vystřelených granátů, spěšné vyslání jednotek, uspořádání voleb a pak rychle pryč – a tak dále až do další krize. Nedávným příkladem je Haiti, jiným Kosovo. Příštím bude snad Afghánistán anebo možná Irák.

V roce 1899 vyzval největší básník Britského impéria Rudyard Kipling Spojené státy, aby učinily zadost své imperiální zodpovědnosti:

To bělochů je břímě:
své syny vyšlete,
ať v cizích krajích slouží
těm, jimž prý pány jste;
ať obranný jsou pancíř
dívochům divných ras,
z nichž každý plaše zírá,
půl děcko a půl ďas.

To bělochů je břímě,
to dávná jejich mzda:
od těch, jimž neseš dobro,
jen zášť, jen úhona...*

Nikdo by se dnes neodvážil hovořit jazykem tak politicky nekorektním. Fakt ovšem je, že Spojené státy už převzaly – ať si to připouštějí, nebo ne – jistou část globálního břemene, jak je k tomu vybízeli Kipling. Uznávají svoji zodpovědnost nejen za vedení války proti terorismu a zločinným státům, nýbrž i za šíření blahodárných účinků kapitalismu a demokracie. A stejně jako předtím Britské impérium, tak i dnes americké impérium spolehlivě jedná ve jménu svobody, třebaže jeho vlastní zájmy očividně stojí na místě nejpřednějším. Tak se vyjádřil i John Buchan, když z temné doby roku 1940 pohlížel zpět na rozkvět Milnerovy imperialistické školky:

Sníl jsem o celosvětovém bratrství lidí společného rodu a víry, které se zasvětilo službě míru; Británie obohacovala ostatní svou kulturou a tradicemi a duch dominí jako silný vítr osvěžoval zatuchlost starých zemí... Věřili jsme, že klademe základy světové federace... „Břemeno bílého muže“ dnes připomíná frázi bez jakéhokoliv významu; tehdy představovalo novou filozofii politiky a etický standard, závažný a rozhodně ne nečestný.

Avšak Buchan, podobně jako Churchill, poukázal na dědice tohoto odkazu na druhé straně Atlantiku:

... Na světě existují jen dvě velké a osvědčené společenské jednotky, a to Spojené státy a Britské impérium. Druhou formaci už nelze nabízet... Spojené státy však ... jsou nejlepším příkladem existující federace... Má-li svět někdy dosáhnout prosperity a míru, pak musí nastolit nějakou formu federace – netvrdím, že federace demokracií, ale států, které budou akceptovat vládu zákona. Zdá se mi, že pro takový úkol jsou Spojené státy předurčeným vůdcem.

I přes válečnou rétoriku je v těchto slovech mnoho pravdy. Přesto však impérium, které světu vládne dnes, znamená více a současně i méně než je-

ho britský původce. Má mnohem silnější ekonomiku, mnohem více obyvatel i mnohem větší zásobu zbraní. Chybí mu však vůle vyvážit svůj kapitál, své obyvatele a kulturu do zaostalých oblastí, které je nejvíce potřebují a v nichž se zrodí největší hrozby pro jeho bezpečnost, zůstanou-li zanedbány. Krátce řečeno, je to impérium, které se neodvažuje samo sebe takto označit. Je to impérium, které jím odmítá být.

Americký ministr zahraničí Dean Acheson se proslavil výrokem, že Británie ztratila impérium, ale nenašla novou roli. Ve skutečnosti možná Američané převzali naši starou roli, aniž si dosud uvědomili, že spolu s ní získali také impérium. Technologie spojené s vládou v zámoří se možná změnily – místo bitevních lodí nastoupila letadla F-15. Avšak ať se nám to líbí, nebo nelíbí, ať se proti tomu staví, kdo chce a jak chce, impérium je realitou dneška, stejně jako jí bylo v průběhu minulých tří století, kdy Británie vládla a vytvořila moderní svět.

* Přeložil Otokar Fischer, *Písně mužů*, 1935.